

Základní vzdělávání romských dětí

Systemové doporučení Ligy lidských práv č. 2

LIGA
LIDSKÝCH PRÁV

Liga lidských práv (www.llp.cz) je česká nevládní organizace, která chrání práva dětí, pacientů, duševně nemocných, obětí rasové diskriminace, policejního a domácího násilí i dalších osob právní cestou. Její vizí je taková společnost, v níž všichni vědí o svých právech a možnosti se jich domoci a takový stát, jehož orgány při své činnosti dodržují Listinu základních práv a svobod i závazné mezinárodní úmluvy o lidských právech.

Liga je členem Mezinárodní federace lidských práv (FIDH) založené v roce 1922 v Paříži.

Liga začala v roce 2006 vydávat analytické materiály, které představují reakci jak na chybějící odbornou diskusi, tak na absenci veřejně dostupných koncepčních návrhů v oblasti ochrany lidských práv směřujících k nutným systémovým zlepšením. Jejich obsah a forma odpovídá dokumentům, které se obvykle v angličtině nazývají „policy papers“. Liga pro ně zvolila název „systémová doporučení“. Toto systémové doporučení zpracoval Michal Čermák. Zodpovědný editor: Jiří Kopal. (C) Liga lidských práv, 2007.

Kanceláře Ligy lidských práv (www.llp.cz):

Bratislavská 31
602 00 Brno
Tel. +420 545 210 446
Fax +420 545 240 012
brno@llp.cz

Záhřebská 50
120 00 Praha 2
Tel.: +420 224 816 765
Fax: + 420 224 941 092
paha@llp.cz

Hlavní cíl:

Příspěvek k vybudování a zaručení takového systému vzdělávání, ze kterého nebude nikdo, a zvláště pak romský žák, vylučován mimo jeho hlavní proud a které přispěje ve svém důsledku k integraci doposud vylučovaných sociálních skupin do společnosti.

Klíčová slova:

Culture free testy; diskriminace; integrace; neběžná (nestandardní) základní škola; normativní systém financování; rámcový vzdělávací program – RVP; Romové; segregace; sociálně znevýhodněný žák; speciální vzdělávací potřeby; standardní základní škola; školní vzdělávací program – ŠVP; školské poradenské centrum; školský zákon – ŠZ; zdravotně postižený žák.

1. Úvod

1.1. Lidskoprávní rozměr závazků státu v oblasti vzdělávání

Právo na vzdělání patří mezi lidská práva zakotvená v ustanoveních mnoha mezinárodních smluv, jimiž je Česká republika vázána. Za všechny jmenujme alespoň Evropskou úmluvu o lidských právech a základních svobodách (konkrétně čl. 2 jejího prvního Dodatkového protokolu), čl. 28 Úmluvy o právech dítěte, čl. 13 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Otázce rovných příležitostí ve vzdělávání se pak věnuje čl. 5 Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace, čl. 12 odst. 3 Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin a rovněž nově vydané doporučení č. 10 Evropské komise proti rasismu a intoleranci - ECRI (ze dne 21.3.2007)¹. ECRI doporučuje všem členským státům, aby přijaly opatření, která zamezí diskriminaci v přístupu ke vzdělávání a neúnosné faktické segregaci ve vzdělávání a nastolí ve školách respekt k rozmanitosti.

Nejnověji se problematikou českého modelu školství, který je ve svém důsledku pro romské děti segregáčnický, zabývá jeden z orgánů zasedajících při OSN a to Výbor pro odstranění všech forem rasové diskriminace (CERD). V bodu 17 svých závěrečných doporučení o přijetí vhodných opatření k naplňování Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace CERD Českou republiku výslovně vybízí k přijetí opatření vedoucích k odstranění segregace romských dětí ve školství.²

Z domácích předpisů nejvyšší právní síly jmenujme článek 33 Listiny základních práv a svobod, kdy adresátem práva na vzdělání, stejně jako ve jmenovaných mezinárodních smlouvách, je každý člověk. Nejen z těchto důvodů považuje Liga právo na vzdělání stejně jako právo na rovné zacházení ve vzdělání jako jedno z těch, u něž je potřeba bdít nad jeho dodržováním a zasazovat se o jeho naplňování v praxi.

Česká republika je jako členský stát Evropské unie vázána směrnicí č. 2000/43/ES, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ. Směrnice uvádí v článku 3 odst. 1, písm. g), že směrnice se vztahuje i na oblast vzdělávání. Návrh tzv. Antidiskriminačního zákona, který problematiku rovných příležitostí komplexně řešil nebyl parlamentem přijat. Ustanovení, která se diskriminaci věnují jsou tak zatím v rozporu se závazky členství v EU roztroušena v jednotlivých zákonech, a pro oblast vzdělávání jsou zatím složitě vymahatelná. Potřeba věnovat se problematice diskriminace a jejímu potírání je nutná především v základním vzdělávání, které považujeme za klíčové pro řešení problémů soužití obyvatel našeho státu. Nejen mezinárodními institucemi, ale i nevládními organizacemi³, i samotným Ministerstvem školství, např. v Konceptu včasné péče o děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí⁴, je poukazováno na fakt, že v České republice je velké procento romských žáků umístěováno do tříd či škol, které jsou nějakým způsobem jiné, než ostatní základní školy (bývalé zvláštní a pomocné školy apod.).

¹ http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1-ecri/3-general_themes/1-policy_recommendations/recommendation_n10/eng-recommendation%20nr%2010.pdf.

² Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination – Czech Republic, (CERD/CZE/7).

³ Viz např. Evropské centrum pro práva Romů (ERRC) http://www.errc.org/Archivum_index.php, Liga lidských práv http://www.llp.cz/subdomains/cz/index.php?option=com_pressreleases&secid=24&catid=27&Itemid=117 a další.

⁴ K dispozici na <http://www.msmt.cz/Files/PDF/INtextkonceptevcasnepece.pdf>.

Na úvod je nutné zdůraznit, že vzdělání a k němu vedoucí proces (vzdělávání) má v životě jedince naprosto výjimečnou, nenahraditelnou a nezastupitelnou roli. Liga lidských práv usiluje o to, aby nikdo nebyl v procesu vzdělávání diskriminován ani šikanován. Navíc považuje za důležité, aby školský systém byl nastaven tak, že po ukončení základního vzdělávání nebude žádné dítě společností vylučováno. Dále, že bude moci pokračovat v takovém typu středoškolského studia, aby se nemuselo v životě spoléhat na sociální systém, mohlo bránit svá práva, bylo samostatné a dostalo šanci prožít kvalitní a spokojený život.

Dne 1. 1. 2005 nabyl v České republice účinnosti nový školský zákon. Prvou ze zákonem stanovených zásad, na kterých nový školský zákon stojí, je právo rovného přístupu každého státního občana České republiky nebo jiného členského státu Evropské unie ke vzdělávání bez jakékoli diskriminace. Nejznámější skutečností, která je v souvislosti s novým školským zákonem známa, je zrušení zvláštních a pomocných škol. Sama tato skutečnost je chvályhodná, všichni žáci, kteří absolvují základní vzdělání se budou do budoucna moci prokázat výstupním hodnocením, na němž bude hlavička Základní škola. Faktem však zůstává, že u mnoha bývalých zvláštních škol došlo pouze ke změně názvu; k zásadním změnám systémovým v podobě integrace žáků do hlavního vzdělávacího proudu základních škol však nedošlo (školy se jmenují základní, učí však nadále podle vzdělávacího programu Zvláštní škola, dle kterého se učili žáci na bývalých základních školách).

2. Společenské a celostní problémy v základním školství ve vztahu k romským dětem

2.1. Snaha neintegrovat

Existuje zřetelná tendence ze strany ředitelů a učitelů, ale i vysokoškolských pedagogů a často i studentů pedagogických oborů bránit zařazování především romské žáky⁵ do hlavního vzdělávacího proudu v rámci základního vzdělávání (integrovat).

Snahu integrovat žáky, kteří se nějakým způsobem odlišují od ostatních žáků (intelektovou výkonností, tělesnou indispozicí, specifickými výukovými potřebami apod.) do hlavního vzdělávacího proudu vnímá Liga lidských práv prozatím jako nedostatečnou. Často bývá ze strany ředitelů a učitelů ZŠ s jistou skepsí, blazeovaností a mírným opovržením namítáno, že **integrace v českých podmínkách, tak jak si ji představují „teoretici“ z pedagogických fakult a nevládních organizací, by nefungovala, nejsou lidé, finance, a navíc by dítě trpělo díky své odlišnosti v kolektivu ostatních žáků.** Skutečným motivem jsou však dle názoru Ligy obavy a strach, nechť se k problému postaví jiným způsobem po létech zavedené (segregační) praxe a tradiční neobliba Romů u majoritní společnosti. Mezi řediteli a učiteli základních škol a širokou veřejností převládá názor, že integrace především romských dětí do hlavního vzdělávacího proudu nemá smysl a má malou šanci na úspěch. Učitelé často používají argument, že **existují jen jedni žáci – ať Romové nebo ne, a všichni tedy dostanou od nich stejnou péči, žáky není potřeba nijak rozlišovat, protože by je tím diskriminovali.** Takovýto názor je často nejvíce slyšet od pedagogů, kteří o integraci Romů nemají zájem a o problematiku se příliš nezajímají, jejich přístup je konzervativní a na zavedeném systému nehodlají nic měnit. Pro Ligu je tato skutečnost vhodným indikátorem toho, jakého pedagoga má před sebou.

Liga se rovněž setkala s názorem některých učitelů ZŠ, že pokud se žák „vymyká průměru“, měl by studovat na nějaké jiné ZŠ, kde jsou speciální pedagogové, kteří 5 let studovali za tím účelem, aby se takovýto dětem věnovali a nikoliv oni, kteří za takovouto práci jednak nejsou placeni a jednak k ní nemají ani dostatečnou kvalifikaci.

Konečně je nutné podotknout, že o integraci svých dětí jako žáků do hlavního vzdělávacího proudu nemají zájem často ani romští rodiče samotní.

Během měsíce listopadu se uskutečnily v Brně na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity dvě přednášky vedené lektorem Ligy lidských práv pro studenty programu Speciální pedagogika (jednalo se o studenty dálkového studia, převážně učitele na ZŠ s praxí ve středním letech). Název přednášky

⁵ Při srovnání s ostatními znevýhodněnými skupinami – nevidomí, tělesně postižení – existuje podle rodičů i některých učitelů o dost větší snaha.

byl Integrace romských žáků v systému školského zákona. Lektor Ligy vyslovil základní tezi, že je třeba integrovat romské žáky do zcela standardních tříd na standardních základních školách. Tato teze vzbudila mezi většinou z asi 150 přítomných značnou nevoli. Konstruktivní dialog se záhy začal zvrhávat v osobní útoky...

2.2. Diagnostika romských žáků jako mentálně retardovaných

Velké procento romských žáků je diagnostikováno jako zdravotně postižené. Do této kategorie dle školského zákona patří i mentální retardace (§ 16 odst. 2 školského zákona), která bývá nejčastěji ve své lehké formě u romských žáků diagnostikována.

Tato problematika je úzce propojena s problematikou diagnostických testů. Nelze zapomínat na skutečnost, že čeština je pro mnoho romských dětí cizím jazykem a že dovednosti, ke kterým jsou doma vedeni, mají odlišnou strukturu a charakter než dovednosti, ke kterým vedou své děti rodiče z majoritní společnosti. Jsou tyto děti skutečně mentálně retardované? **Odhaduje se, že bývalé zvláštní školy navštěvovalo 70% romských dětí. K tomu potřebovaly získat potvrzení o tom, že jsou mentálně retardované. Z uvedeného bychom mohli vyvodit závěr, že jestliže je školní docházka pro děti v ČR povinná, je v romské populaci kolem 70% mentálně retardovaných dětí, tj. dětí s poruchou inteligence, což je obtížně uvěřitelný fakt.**

2.3. Čtyři druhy segregace

De facto segregace romských žáků se dá rozlišit v rámci čtyřech typů neběžných⁶ (nestandardních) základních škol a tříd. Mezi uvedené třídy a školy patří:

- a) Základní školy, které byly v minulosti školami zvláštními
- b) Základní školy s převažujícím romským žactvem
- c) Třídy pro zdravotně postižené žáky v budovách běžných základních škol; tyto třídy navštěvují romští žáci, kteří se učí na základě Vzdělávacího programu zvláštní škola (program v těchto třídách tedy odpovídá osnovám bývalých zvláštních škol)
- d) Třídy vyhrazené vedením běžné základní školy pro romské žáky, kteří nejsou uznáni jako zdravotně postižení; tyto děti se sice učí na základě Vzdělávacího programu základní škola (např. s rozšířenou výukou hudební výchovy), nicméně odděleně od ostatních žáků

Charakteristika jednotlivých kategorií neběžných základních škol:

a) Základní školy, které byly v minulosti školami zvláštními

Dnes jsou ze zákona školami základními⁷. **Výuka probíhá podle vzdělávacího programu Zvláštní škola, ve kterém je učivo oproti vzdělávacímu programu Základní škola redukováno.** Vzdělávací programy budou však nahrazeny od 1. 9. 2007 školními vzdělávacími programy, které vycházejí z rámcových vzdělávacích programů. Bývalá zvláštní škola byla přejmenována na školu základní, **žáci, učitelé i myšlení kantorů a nakonec i vyučovaná látka však zůstaly.** Příloha Rámcového vzdělávacího programu pro žáky s lehkou mentální retardací (kam často spadají dle současných diagnostických postupů romští žáci) již byla schválena. Protože je obsah učiva oproti Rámcovému vzdělávacímu programu základní škola redukován, budou tedy v budoucnu existovat základní školy, zvenčí vypadající jako běžné (standardní) základní školy, ale učit se v nich bude dle školního vzdělávacího programu, který je postaven na bázi rámcového vzdělávacího programu pro žáky

⁶ Pro vymezení kategorií dotčených zvláštních škol byla nucena použít slovo neběžný (nestandardní). Zdánlivě vhodnější by bylo použití slova zvláštní. Tohoto slova však nepoužívá Liga na počátku roku 2007 záměrně, neboť zvláštní školy byly vymezeny minulým školským zákonem (29/1984), tudíž se staly správně-právním pojmem sui generis, který byl výslovně novým školským zákonem zrušen. Liga tedy dala přednost před stylistickou a sémantickou vhodností slova *zvláštní* slovu neběžný (nestandardní), čímž dochází k negativnímu vymezení všech škol či tříd, které se vymykají nějakým charakteristickým znakem celku.

⁷ §185 odst. 3 školského zákona: "...Zvláštní škola podle dosavadních právních předpisů je základní školou podle tohoto zákona..."

s lehkou mentální retardací. Takováto situace budí oprávněné pochyby, zda dojde ke skutečné integraci romských žáků do hlavního vzdělávacího proudu.

Mnohem vhodnější a pro romské žáky důstojnější se nám jeví aplikace - navzdory svému názvu - Alternativního vzdělávacího programu zvláštní školy pro žáky romského etnika⁸, sestavený kolektivem odborníků pod vedením docentky Ivy Švarcové a vydaný v roce 1998. Dokument velice přesně identifikuje problémy spojené se vzděláváním romských žáků a navrhuje přiléhavá řešení. **Navzdory skutečnosti, že dokument vyšel v roce 1998, lze jej dle našeho názoru označit v mnoha směrech za aktuální; skutečnost líčí v celé šíři, bez zbytečných eufemismů a nic nezastírá.** Autoři v kapitole II. tohoto dokumentu mimo jiné o romských žácích uvádějí: „...*Svémi výkony záhy předčí své vrstevníky s mentálním postižením a svými schopnostmi přesahují běžné požadavky zvláštní školy. Vzhledem k tomu, že prostupnost mezi zvláštní školou a základní školou je v současné době minimální, zůstávají na zvláštní škole až do ukončení své povinné školní docházky. Tím se jim uzavírá cesta k dalšímu vzdělávání na středních školách pro nepostiženou populaci. Tito žáci do zvláštní školy ve skutečnosti nepatří a jejich zařazení do školy určené žákům s mentální retardací bylo od samého počátku mylné. Výše popsanou praxi bude proto nutné změnit a do zvláštní školy zařazovat pouze děti s mentální retardací bez ohledu na jejich sociální původ...*“ Pokud si představíme situaci romských žáků na pozadí dnešního školství, uvidíme, že ačkoliv byl dokument vydán v roce 1998, z citované stati je pravdou vše tam uvedené i dnes. Dokument byl jako vnitrozoborční předpis zrušen ke 31. 7. 2005, lze jej však použít jako inspiraci při tvorbě školních vzdělávacích programů.

Bývalých zvláštních škol je velké množství. V Brně to je například ZŠ Náměstí 28. října nebo ZŠ Sekaninova. Na obou školách existuje ze strany školy lepší přístup k jejich romským žákům, než na standardních základních školách. Přístupu tamních pedagogů si Liga váží a z určitého pohledu musí ocenit jejich přístup. Je tedy někdy pochopitelné, že se dětem na takovýchto školách líbí, spokojeni jsou poté i jejich rodiče, jelikož se konečně někdo k jejich dětem chová hezky. Takový trend však považuje Liga za nežádoucí. Takto by situace měla vypadat na všech základních školách, kde by se každému žákovi dostalo vzdělání dle jeho individuálních potřeb a jehož cílem by bylo odevzdání osobního maxima žáka, nikoliv posuzování faktu, zda žák zvládl v porovnání s ostatními předepsanou látku. **Nežádoucí je tento trend zejména z důvodu malé úspěšnosti přijetí do dalšího vzdělávání po absolvování základní školy a následný neúspěch na trhu práce.**

b) Základní školy s převažujícím romským žactvem

Tato kategorie zahrnuje základní školy, které i před účinností nového školského byly školami základními. Učí se dle vzdělávacího programu základní škola. Důvodem jejich nestandardnosti je vysoký podíl romského žactva. Ke kumulaci romských žáků dochází zpravidla z důvodů územních, kdy v okolí školy žije vysoké procento romských rodin. Dalším, závažnějším důvodem je skutečnost, že romští rodiče přihlašují své děti na takovéto základní školy z důvodů, že k jejich dětem má škola pozitivní přístup, je budováno pouto důvěry apod. **Takovýto model základních škol navzdory úsilí ředitelů i pedagogů v těchto školách působících bohužel nemůže Liga z dlouhodobého považovat za přijatelný, vzhledem k faktu, že opět dochází ke kumulaci romských žáků, která nezajišťuje dostatečně jejich budoucí integraci do společnosti.** Oceňujeme ovšem fakt, že na těchto školách nevládne režim a atmosféra bývalých zvláštních škol a rodiče i žáci mají svou školu rádi, což u mnoha standardních základních škol neplatí.

Takovou školou je např. ZŠ Grafická v Praze na Smíchově nebo ZŠ Havlíčkovo náměstí v Praze na Žižkově. Obě školy navštěvuje přes 90% romských žáků. Každá ze škol má k dětem trochu odlišný přístup. Obě paní ředitelky pracují s velkým osobním nasazením. Ve třídách je snižený počet žáků zhruba na 15 (což je za současného nastavení financování jen velmi obtížně udržitelný stav), školy využívají grantů, asistentů pedagoga, učitelé mají k romským dětem vstřícný přístup.

Obecně se dá říci, že jestliže procento romských žáků na škole překročí hranici přibližně 30 až 40%, neromští rodiče začnou své děti z této školy odhlašovat a romští rodiče intenzivněji přihlašovat. Do této kategorie však lze zařadit i ty školy, ve kterých se vzdělávají romští žáci, ale

⁸ Čá 6/1998 Věst. MŠMT Alternativní vzdělávací program zvláštní školy pro žáky romského etnika, k dispozici na: <http://www.vuppraha.cz/index.php?op=sections&sid=22>.

zpravidla proto, že jim byla tato škola doporučena, resp. určena ze strany vedení škol. **Tento typ škol je z hlediska rovného přístupu ke vzdělávání nejméně přijatelný.**

V Brně je znám případ ZŠ Merhautova, která byla sloučena se ZŠ Vranovská, která je odloučeným pracovištěm. Ulice Vranovská je v Brně známá tím, že na ní a v jejím okolí žije mnoho romských rodin. ZŠ Merhautova navštěvuje minimální počet romských dětí, naproti tomu ZŠ Vranovská navštěvuje velký počet romských dětí. Obě školy jsou od sebe vzdáleny asi 200 metrů. Ředitelka obou škol tuto skutečnost údajně zdůvodňuje faktem, že romské děti bydlí v převážné většině v okolí ulice Vranovská. Kdyby chtěly navštěvovat ZŠ Merhautova, musely by přejít frekventovanou silnici.

c) Třídy, pro zdravotně postižené děti, které navštěvují romští žáci uvnitř běžných základních škol

Takové třídy existují v rámci standardní základní školy a navštěvují je **pouze romské děti, které jsou uznány jako zdravotně postižené (převážně mentálně retardované). Zákon tento model ředitelům škol takovéto řešení umožňuje.**

Příkladem tohoto typu základní školy, která před účinností nového školského zákona nebyla školou zvláštní je ZŠ v Ivanovicích na Hané, kde jsou v rámci standardní základní školy dvě třídy, které navštěvují pouze romští žáci. V rozhovoru Ligy jeden z rodičů označil tyto třídy pro romské „zdravotně postižené“ jako „dvě plynové komory“.

U těchto žáků byly zjištěny speciální výukové potřeby, neboť byly shledány jako zdravotně postižení – mentálně retardovaní. Jejich výuka probíhá tedy v oddělených třídách od ostatních dětí majoritní společnosti. V rámci ilustrace této kuriózní situace lze poukázat na zkušenost pracovníka Ligy, kdy při terénní práci narazil na **případ romského žáka, který měl skutečný zdravotní problém a jeho rodičům bylo ze strany ZŠ v Ivanovicích na Hané doporučeno, aby navštěvoval ZŠ ve Vyškově, která je bývalou zvláštní školou.**

d) Třídy navštěvované romskými žáky, kteří nejsou uznáni jako zdravotně postižení, uvnitř běžných základních škol

Do těchto tříd chodí žáci, kteří jsou Romové a učí se dle vzdělávacího programu základní škola. Ostatní třídy navštěvují žáci neromové. Takováto situace je nepřijatelná. Je z ní patrné, že ze strany školy neexistuje žádná snaha o integraci romských žáků. Jsou vymyšleny různé záminky, jak tohoto stavu docílit.

Na ZŠ Merhautova existovaly třídy z rozšířenou výukou hudební výchovy, což byla dle názoru Ligy bohužel záminka, jak tyto děti oddělit od majority.

2.4. Neúspěchy při ukončování studia na základní škole

Velmi malé procento romských žáků pokračuje v následujícím studiu po základní škole nebo dokonce nedokončí základní vzdělávání.

Tento trend je neudržitelný. Pro následný úspěch žáků na trhu práce není možné, aby žáci základní školu buď nedokončili vůbec nebo dále ve studiu nepokračovali. Problém se týká však i základních škol, které jsou dávány tradičně jako příklad dobré praxe, např. ZŠ Grafická v Praze na Smíchově (viz výše). Výhodou je, že podle současné zákonné úpravy lze propadnout pouze dvakrát – jednou na prvním stupni a jednou na druhém stupni. Základní vzdělání však kočí 18. rokem žáka. Pak se hledí na to, kolik ročníků se mu podařilo absolvovat. Zároveň je však dána možnost (§ 53 odst. 3 a vyhláškou č. 48/2005 v § 12 a násl.) doplnit si základní vzdělání tzv. kurzem pro doplnění základního vzdělávání, dobrovolně a dálkovým studiem. Romští žáci mají často malé kariérní aspirace. Mnoho romských dětí se chce stát např. dělníky na stavbě nebo dokonce žádné kariérní aspirace nemá a chce být odkázáno na sociální dávky.

2.5. Nedostatečná komunikace mezi romskými rodiči a školou a naopak

V tomto případě se ze strany ředitelů Liga často setkává se stížnostmi, co všechno pro romské děti udělali a že o to ze strany romských rodičů nebyl zájem.

Z pohledu Ligy ovšem visí otazník nad formou komunikace. Komunikace probíhající v případě problémů za pomoci pošty, telefonu nebo orgánů OSPODu se nejeví nejlepším řešením. **Kvalitu tohoto klíčového faktoru úspěšného vzdělávání žáka podle mnoha zainteresovaných skupin zvyšuje především asistent pedagoga** jako prostředník komunikace mezi rodinou a školou. Alternativní vzdělávací program zvláštní školy pro žáky romského etnika⁹ k tomu v kapitole VI. velice trefně a přiléhavě uvádí: *“...Iniciátorem úsilí o zlepšení komunikace školy s romskými rodiči patrně nebudou rodiče. Měla by to být škola, učitelé, perspektivně lze výraznou pomoc v tomto směru očekávat i ze strany romského asistenta v roli prostředníka. Úkolem školy je získat důvěru romských rodičů, aby pochopili, že škola nechce jejich dětem ubližovat, nebude je diskriminovat, ale naopak jim chce pomoci k získání uplatnění v životě, zvýšit jejich zájem o vzdělávání jejich dětí a hledat cesty, jak je informovat o jeho významu, funkci a průběhu, zaangažovat je na jeho úspěšnosti a zapojit je do aktivit školy. K zlepšení kontaktů s romskými rodiči nepostačí konání třídních schůzek, které právě tiito rodiče většinou nenavštěvují. Je třeba vytvářet příležitosti k neformálním setkáním, kdy např. mohou romští žáci prezentovat výsledky svých činností před svými rodiči (besídky, výstavy prací, školní oslavy apod.). Romští žáci, jejichž rodiče se budou účastnit aktivit školy, mohou zažít potřebný pocit úspěšnosti a ocenění rodiči, ale mohou také pociťovat větší míru kontroly nad svými školními výsledky a chováním. Zájem romských žáků o vzdělávání se výrazně zlepšit tehdy, jestliže o ně projeví zájem i jejich rodiče, na jejichž mínění romským dětem velmi záleží...”*

2.6. Nevhodné legislativní nastavení speciálního vzdělávání

Paternalistický a segregáčnický institut *zvláštní péče* - namísto kupříkladu skotského modelu integrační *dodatečné podpory* – nepředstavuje přínos.

Systém zvláštní péče nastavený ve školském zákoně je možno označit za pokrokovější oproti předchozí úpravě, ovšem jedná se stále o systém paternalistický a ve svém důsledku segregáčnický. Inspirací v tomto ohledu by mohl být systém *dodatečné podpory (additional support)*, který nahradil v roce 2004 po 20 letech přístup *zvláštní péče (special care)* a je aplikován ve Skotsku¹⁰. **V systému dodečné podpory sledují rodiče, třídní učitel i žák sám, zda by nepotřeboval další formy pomoci** (a nejedná se jen o žáky nějakým způsobem zdravotně hendikepované, ale např. i o žáky, které se starají o sourozence, angličtina pro ně není mateřský jazyk apod.). Pokud některý z nich dojde k závěru, že by dodečnou podporu potřeboval, je mu **po posouzení příslušným orgánem vytvořen na míru tzv. koordinovaný podpůrný plán (co-ordinated support plan)**, který žákovi umožní na základě spolupráce všech subjektů se rozvíjet takovým způsobem, aby dosáhl svého osobního maxima. V případě romských žáků by nebyl již důvod přefazovat žáka do nějaké jiné školy, než na kterou by byl zvyklý. **Takovýto přístup zajišťuje náležitý stupeň integrace.** V našem školském zákoně se snad systému dodečné podpory blíží nejvíce individuální studijní plán.¹¹

⁹ Č. 6/1998 Věst. MŠMT Alternativní vzdělávací program zvláštní školy pro žáky romského etnika, k dispozici na: <http://www.vuppraha.cz/index.php?op=sections&sid=22>.

¹⁰ Education (Additional Support for Learning) Act 2004, přijatý shodou okolností ve stejném roce, kdy byl u nás schválen „revoluční“ nový školský zákon, který se koncepcí zvláštní péče stále drží. Text skotského zákona je k dispozici na: <http://www.opsi.gov.uk/legislation/scotland/acts2004/40004--a.htm#1>.

¹¹ Zákon.č. 561/2004, § 18 - Individuální vzdělávací plán - Ředitel školy může s písemným doporučením školského poradenského zařízení povolit nezletilému žákovi se speciálními vzdělávacími potřebami nebo s mimořádným nadáním na žádost jeho zákonného zástupce a zletilému žákovi nebo studentovi se speciálními vzdělávacími potřebami nebo s mimořádným nadáním na jeho žádost vzdělávání podle individuálního vzdělávacího plánu. Ve středním vzdělávání nebo vyšším odborném vzdělávání může ředitel školy povolit vzdělávání podle individuálního vzdělávacího plánu i z jiných závažných důvodů.

2.7. Shrnutí a doporučení

Vůle integrovat romské žáky do hlavního vzdělávacího proudu je nedostatečná nebo (často záměrně) žádná a to jak ze strany ředitelů a učitelů základních škol tak ze strany mnoha rodičů romských žáků samotných. Po začátku účinnosti nového školského zákona, který měl postavit všechny základní školy na roveň a ukončit segregaci romských žáků mimo hlavní vzdělávací proud a zajistit všem žákům rovný přístup ke vzdělávání (jedna z hlavních zásad nového školského zákona - § 2 odst.1 písm. a) došlo mnohokrát pouze k přejmenování škol a metamorfóze zvláštních nebo základních škol podle minulého školského zákona na 4 neběžné typy základních škol, které většina romských žáků navštěvuje. Těmito neběžnými typy základních škol jsou *základní školy, které byly v minulosti školami zvláštními, základní školy s převažujícím romským žactvem, třídy, pro zdravotně postižené děti, které navštěvují romští žáci, uvnitř běžných základních škol a třídy, pro romské děti, které nejsou uznány jako zdravotně postižené uvnitř běžných základních škol.*

Zdánlivě je tedy problém integrace vyřešen, neboť vše je v souladu se zákonem. Liga ovšem namítá, že se situace nejen nezměnila, ale navíc znehodnotila a **odpůrcům integrace navíc dala do rukou nástroje, které mohou použít, pokud budou chtít romské žáky nadále z hlavního vzdělávacího proudu vylučovat.** Romští rodiče nemají v základní škole důvěru, vážne komunikace mezi školou a rodiči, která je obzvláště ve vztahu k romským žákům v procesu základního vzdělávání klíčová. Romští žáci často nepokračují ve studiu na středních školách a také mnohdy nedokončí základní vzdělání. Liga navrhuje, aby při tvorbě školních vzdělávacích programů, ale i v jiných relevantních situacích byl jako inspirace používán přinejmenším Alternativní vzdělávací program zvláštní školy, pro žáky romského etnika. Tento program sice již neplatí a je 8 let starý, nicméně je ho s ohledem na ostatní materiály, které Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy vydalo později, nutno považovat bohužel stále za nejvhodnější z pohledu zajištění procesu integrace vylučovaných romských žáků do hlavního vzdělávacího proudu v základním vzdělávání. **Liga navíc vyzývá představitele příslušných orgánů k odborné diskusi o možnosti nahrazení dosavadního systému speciální péče systémem dodatečné podpory.**

3. Problémy vyplývající ze školského zákona a souvisejících předpisů

3.1. Absence porozumění zákonu

Liga lidských práv se setkává s neznalostí smyslu a někdy rovněž textu školského zákona ze strany ředitelů ZŠ i s jejich nedostatečnou orientací v názvech škol a právním řádu obecně.

Pracovníci Ligy během kontaktu s řediteli základních dospěli k závěru, že **ředitelé základních škol v naprosté většině vykazují velmi dobré praktické znalosti ve vztahu ke školskému zákonu a souvisejícím předpisům** (znalosti hodnoty normativu pro daný rok, maximální počty žáků ve třídách apod.). Ovšem nejen z pohledu nevládní organizace zabývající se dodržováním lidských práv jsou neméně důležité základní zásady a cíle školského zákona (v ŠZ stanovené v § 2). K těm ředitelé základních škol přistupují jako k nějakým nezajímavým obecnostem, které každý prakticky zaměřený člověk, a těmi ředitelé povětšinou jsou, při čtení zákona přeskochí. Někdy Liga byla nucena rovněž pojmout podezření, že mnozí ředitelé zákon nečetli a ve své každodenní praxi se se školským zákonem setkávají v podobě věstníků MŠMT a metodických opatření, tj. jakýchsi derivátů, které představují koncový pokyn, co má ředitel konkrétně udělat. Proto je nezbytné mít neustále na paměti a aplikovat základní zásady a cíle vzdělávání uvedené ve školském zákoně vyplývající z právních předpisů nejvyšší právní síly. V § 2 ŠZ se mimo jiné uvádí:

„... Vzdělávání je založeno na zásadách
a) rovného přístupu každého státního občana České republiky nebo jiného členského státu Evropské unie ke vzdělávání bez jakékoli diskriminace z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, víry a náboženství, národnosti, etnického nebo sociálního původu, majetku, rodu a zdravotního stavu nebo jiného postavení občana,
b) zohledňování vzdělávacích potřeb jednotlivce,

c) *vzájemné úcty, respektu, názorové snášenlivosti, solidarity a důstojnosti všech účastníků vzdělávání...*“

3.2. Institut sociálně znevýhodněného žáka¹²

Sociálně znevýhodněný žák je definován v § 16 odst. 4 a je ze zákona určen jako žák se speciálními vzdělávacími potřebami. Tím má ze zákona nárok na zvláštní péči. Definice sociálně znevýhodněného žáka v zákoně je vágní (pokud se nejedná o azylanta nebo žáka s nařízenou ústavní výchovou). Jako pomocná může být použita definice z projektu včasné péče pro děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí, dokumentu vydaného MŠMT¹³. V něm je za žáka ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí označen takový žák jenž pochází z rodiny či prostředí, které je méně podnětné pro kognitivní rozvoj jedince. Vztah rodiny ke vzdělání je vlažný či záporný, nebo je doma používán argot češtiny, romský etnolekt češtiny nebo slovenštiny, rodina je sociálně vyloučená apod. **Tento dokument však není právně závazný, je to vnitrorezortní předpis MŠMT. Sociálně znevýhodněný žák je zcela opomíjen vyhláškou č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.** Vyhláška se věnuje pouze dětem zdravotně postiženým a znevýhodněným, na žáka sociálně znevýhodněného ve svých ustanoveních vůbec nepamatuje. K určování speciálních vzdělávacích potřeb je ze zákona povinno školské poradenské zařízení, kterým je buď pedagogicko psychologická poradna nebo speciálně pedagogické centrum. Problematická je relevantnost takového posouzení pracovníky těchto center. Otázkou zůstává, nakolik je schopna psychologka poradny, která vidí dítě poprvé v životě, posoudit, že otec žáka je např. gambler.

Ve své praxi se pracovník Ligy setkal s posudkem z pedagogicko psychologické poradny, kdy psychologka uvedla zkratku susp. (podezření), že dítě je z méně podnětného prostředí. Získala toto podezření dle toho, že se jednalo o dítě romské?

Institut sociálně vyloučeného žáka není v praxi využíván, údajně ze zcela praktického důvodu – **na sociálně znevýhodněného žáka a jeho speciální vzdělávací potřeby, které ze zákona má (§ 16), nelze získat za současného nastavení normativního financování žádné prostředky navíc** oproti žáku např. zdravotně postiženému. Protože ze zákona vyplývá, že pro žáky se sociálním znevýhodněním nelze zřizovat speciální třídy, Liga se domníváme, že **využívání institutu sociálního znevýhodnění v praxi by mohlo být prozatím dobrým spouštěčem integrace romských žáků do hlavního vzdělávacího proudu. Nežádoucí by byl však model, kdyby žák získal takovouto „nálepkou“, která by ve svém důsledku pro něj byla diskriminační. Institut sociálního znevýhodnění by se měl dle našeho názoru promítnout pouze do roviny finanční (příplatek k normativu – viz níže) a sníženého počtu žáků ve třídě.** Ačkoliv ze zavedení tohoto institutu nemůže být Liga nadšena, domnívá se, že je přece jen důstojnější než mnohdy zcela nevhodně a nepřesně indikované zdravotní postižení (ve formě mentální retardace) u romského žáka (viz výše). Samozřejmě za optimálnější bychom považovali výše popsany systém dodatečné podpory.

3.3. Otázka vzdělávání v romštině a sběru dat

Ze zákona existuje právo na vzdělání v Romském jazyce, a to za podmínky existence výboru pro národnostní menšiny v obci a pokud se ke vzdělávání v jazyce národnostní menšiny přihlásí nejméně 10 žáků s příslušností k národnostní menšině.

O existenci tohoto ustanovení školského zákona se obecně málo ví a zdá se, že se ani příliš nechce, aby se o něm vědělo. Podle zkušeností Ligy není také zcela jisté, zda by o takovéto opatření měli zájem samotní Romové. V současné době chybějí kvalifikovaní učitelé, kteří by uměli romsky. Je pochopitelné, že tato nežádoucí situace se musí do budoucna změnit a **Ligou je zaznamenáván pozitivní vývoj ve smyslu rozrůstání se počtu učitelů, kteří ovládají Romštinu. Jejich počet je**

¹² Blíže k problematice sociálně znevýhodněných žáků viz: Čermák, M.: *Sociálně znevýhodnění žáci*, Via Iuris on-line, 13. 12. 2006, <http://www.viaiuris.cz>.

¹³ Dokument k dispozici na <http://www.msmt.cz/Files/PDF/INtextkonceptevcasnepece.pdf>.

ovšem stále nedostatečný. Sporný by byl rovněž účinek tohoto opatření na integraci romských žáků do společnosti. Ze strany státu nemůže být označen nějaký žák jako Rom, pokud se sám k romské národnosti nepřihlásí (resp. tak neučiní jeho zákonní zástupci). Vzhledem k zákonu č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a zákonu č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin – nelze mít tedy, dovedeno ad absurdum, zvláštní přístup k někomu, kdo vlastně pro – v určitých otázkách záměrně nerozlišující zástupce státních orgánů – neexistuje. **Absence monitoringu a sběru anonymních dat o počtu romských žáčích ze strany ministerstva či jiných orgánů, což lze samozřejmě vykonávat a zároveň neporušovat ustanovení zákona č. 101/2000 Sb., přispívá k neřešení problému diskriminace romských dětí v základním školství.** V rámci iniciativy Evropské komise v boji proti diskriminaci je zřejmé, že v tomto ohledu bude muset dojít k podstatným změnám a přinejmenším anitidiskriminační úřad (v případě České republiky pravděpodobně veřejný ochránce práv) by měl mít pravomoc tyto otázky monitorovat a získávat co nejpřesnější data o míře diskriminace, včetně oblasti školství.

Ředitelka Nové školy o.s. Kamila Murphy na konferenci o vzdělávání romských žáků v Praze uvedla, že jako neoficiální pramen údajů o tom kdo je Rom a kdo ne slouží orgánům např. očkovací seznamy, kde se zohledňuje typicky romské příjmení žáka.

3.4. Hranice maximálního počtu žáků ve třídě

Maximální počet žáků ve třídě je stanoven na 30 dětí v § 4 odst. 7 vyhlášky č. 48/2005 Sb.. Pro většinu romských žáků a jejich specifické výukové potřeby je toto číslo extrémně vysoké. Vysoké je i pro sociálně znevýhodněné žáky a jejich zvláštní vzdělávací potřeby. Pokud má být počet dětí ve třídě menší, vyžaduje takovéto opatření vyšší náklady na platy učitelů (event. asistentů pedagoga), neboť děti jsou rozděleny do většího počtu tříd. **Současný systém normativního financování však tyto zvýšené výdaje na personální zabezpečení školy nepokrývá, neboť je nastaven na vyšší počet žáků ve třídě.** Z rozhovorů pracovníka Ligy s řediteli škol, kteří mají s výukou romských žáků zkušenosti, ale i zainteresovaných osob, kteří se pedagogicky pracují s romskou mládeží v rámci mimoškolních aktivit, vyplynulo, že **ideální počet takových žáků ve třídě by byl maximálně 15 a učitel by měl mít navíc k dispozici asistenta pedagoga.** Liga zastává názor, že 30 žáků ve třídě je vysoký pro každý případ a není garancí dostatečného zohlednění individuálních potřeb jakéhokoliv žáka.

3.5. Problém informovaného souhlasu rodičů

Pokud má být žák přeřazen do speciálního vzdělávání, musí být jeho zákonný zástupce ředitelem ZŠ poučen o rozdílech ve vzdělávacích programech. Ředitelé berou informovaný souhlas jako formalitu. **Souhlas je písemný, nicméně téměř nikdy není informovaný a často se dá obzvláště u romských rodičů pochybovat, zda byl i svobodný, vážný a prostý omylu. Rodiče často nevědí, zda vůbec nějaký souhlas dali. Neuvědomují si, že s přeřazením svého dítěte do speciálního vzdělávání souhlasit nemusí, doporučení psychologa z poradny, ředitele a eventuelně lékaře berou jako rozhodnutí autority, se kterým není možno nic udělat.**

Rodiče, kterých se přestup jejich dětí týkal, na dotaz pracovníků Ligy, zda dali informovaný souhlas s přestupem jejich dítěte do jiné školy nejčastěji uvedli, že „něco podepsali“. Z uvedeného vyplývá, že takovýto souhlas nebyl s nejvyšší pravděpodobností informovaný.

3.6. Problematika psychodiagnostiky romských dětí

Školská poradenská zařízení zjišťují ze zákona u dětí speciální vzdělávací potřeby. Školskými poradenskými zařízeními jsou Pedagogicko psychologické poradny (PPP) a speciálně pedagogické centrum (SPC)¹⁴. Ve školských poradenských zařízeních jsou dle zjištění LIGY používány nejčastěji

¹⁴ § 3 vyhl. č. 72/2005 Sb.

následující testy: Wechsler III – často používaný, S-B (Standford - Binetovy testy, IV. revize), Kern - Jiráskův – často používaný (spojování bodů, kresba postavy atd.), Matějčkův test a test Raven. Liga nehodlá zpochybňovat odbornost pracovníků zjišťujících speciální vzdělávací potřeby. Jde jí především o to, aby **zjištěné vzdělávací potřeby nebyly ve svém důsledku zámkou k segregaci dětí, u kterých byly speciální vzdělávací potřeby zjištěny**. Většina romských dětí skutečně dosahuje v průměru v IQ testech spodních hranic skóre¹⁵, čímž se posléze zaštiťují ředitelé základních škol jako důvodem, proč se romské děti musí zúčastnit některého z typů neběžného vzdělávání. **Liga se setkala s podezřeními na vyhotovování některých posudků ze školských poradenských zařízení do neběžných ZŠ „na objednávku“ ředitelů. Není problémem použít příslušné testy, kterými většinou romské dítě neprojde a je posléze doporučeno ke speciálnímu vzdělávání v neběžné škole či třídě.** Mnohé romské děti mají oproti svým neromským vrstevníkům chudou slovní zásobu a dělá jim problém dělat z konkrétních závěrů obecné, přesto však nejsou většinou mentálně retardované (srov. výše uvedený alternativní program pro žáky romského etnika).

Za minimálně zvláštní je Liga nucena označit jev, kdy např. na ZŠ v Ivanovicích na Hané jsou dvě třídy zdravotně postižených romských dětí (oficiálně mentálně retardovaných) a např. na ZŠ Havlíčkovo nám. nebo ZŠ Grafická v Praze, které mají velmi vysoké procento romských žáků, žádní zdravotně postižení (ve smyslu mentální retardace) romští žáci nejsou. Kdyby ovšem teoreticky ředitelky obou posledně jmenovaných ZŠ zdravotně postižené žáky chtěly, nebyl by jistě problém, poslat děti na příslušná vyšetření do školských poradenských zařízení a ještě by navíc dostaly na tyto žáky příplatky k normativům. Paní ředitelky zatím tuto situaci řeší především využíváním grantů a projektů, které si sami píší, a tím získávají, ovšem se značnou námahou, finance na např. zvýšený personální stav, který s sebou přináší snížený počet žáků ve třídě.

V současnosti chybí v baterii testů PPP a SPC tzv. **culture free testy**, které jsou běžné např. ve Celé Británii, které by byly schopny reflektovat lépe vzdělávací potřeby žáků, kteří např. nehovoří dobře česky. V USA byl v 80. letech řešen případ, kdy žalobci, Afro-Američané, použili S-B testů při diagnostice pro potřeby základního vzdělávání zpochybnili - *Larry P. v. Riles v USA (biased tests in California)*. Žalobci poukazovali na IQ testy, na jejichž základě bylo jejich dítě posláno do speciální školy. V USA bylo docíleno na základě tohoto a dalších případů lepší kontroly IQ testů používaných v diagnostice a bylo zamezeno jejich zneužívání.

3.7. Delegování širokých kompetencí a autonomie na ředitele

Současný školský zákon dává ředitelům do rukou rozsáhlé kompetence. Ředitelé mají na základě školského zákona širokou autonomii, kterou mohou využívat nebo zneužívat.

Ředitele kontroluje Česká školní inspekce. Rozšířením autonomie ředitelů je tedy kladen větší důraz na kvalitu její práce, která je nyní logicky náročnější než dříve. Široká delegace kompetencí na ředitele ZŠ je dvousečná. Ředitelé, kteří pracují dobře a příkladně široké kompetence využijí k dalšímu zlepšování. **Ředitelé, kteří budou chtít romské žáky nadále vylučovat z hlavního vzdělávacího proudu mají v novém školském zákoně paradoxně lepší a mocnější nástroj.** Přímé rozhodovací pravomoci ministerstva školství byly školským zákonem značně omezeny.

3.8. Poslední ročník v mateřské škole

Mezi odborníky vládne shoda, že k úspěšné integraci mimo hlavní vzdělávací proud vyloučením ohrožených žáků je důležitá včasná a důsledná péče. Ministerstvo přijalo koncepci včasné péče, které se podrobně věnuje předškolnímu vzdělávání. Předškolní vzdělávání není povinné. **Poslední ročník v mateřské škole je zvýhodněn bezplatností pro rodiče dítěte a povinností ze**

¹⁵ V USA je znám podobný jev v případě S-B testů u žáků z různých etnik (původních obyvatel, Afro-Američanů, žáků hispánského původu aj.), k tomu srov.: Wicks-Nelson, R., Israel A., C.: *Behavior disorders of Childhood*, Prentice-Hall, New Jersey, 2000, ISBN 0-13-083536-6, str. 269.

strany mateřské školy dítě rok před nástupem školní docházky přijmout přednostně. Za ročníky předcházející ročníku poslednímu je požadována od rodičů platba. Procento romských rodičů využívajících možnosti návštěvy jejich dětí mateřské školy je však malé. Vzhledem k časté nezaměstnanosti romských rodičů nebo vzhledem k faktu, že rodič je doma na rodičovské dovolené s dalším potomkem neposílají romští rodiče svoje děti často do mateřských škol. Právě kvalitní předškolní vzdělávání je klíčové nejen pro úspěšný start žáka v základní škole, ale rovněž pro jeho integraci. Nabízí se tedy otázka, zda by nebylo vhodné ustanovit docházku do posledního ročníku mateřské školy jako povinnost.

3.9. Problémy financování

Současný systém financování základního školství je zajišťován tzv. normativním financováním. Normativní financování zmiňuje školský zákon, vyhláška č. 492/2005 Sb., o krajských normativních stanovuje podrobnosti. **Pochopit, jak je příslušný normativ stanoven je poměrně složitá záležitost (na což je poukazováno mnoha pracovníky ve školství) nicméně obecně se dá tvrdit, že ředitel dostane dle stanovených kritérií určitý počet peněz na žáka.**¹⁶ K tomuto normativu je možné získat ještě příplatek k normativu, pro zákonem vymezené žáky (např. pro zdravotně postižené, nebo individuálně integrované v rámci běžné školy apod.)¹⁷. Pro žáky sociálně znevýhodněné takovýto příplatek neexistuje. Liga v tomto ohledu namítá, zda-li by nebylo vhodné zvažovat zavedení tzv. nizozemského systému normativního financování, kdy **každému dítěti s určitým specifickým rodinným zázemím nebo vzdělávací potřebou je stanoven určitý násobek základního normativu od jedno- do trojnásobku normativu.** Takováto kritéria by mohla být přílohou nové vyhlášky o krajských normativních. (např.: dítě neovládající český jazyk – 2 násobek normativu, dítě s ADHD – 2,3 normativu apod. – příklady jsou pouze ilustrativní).

Ve vztahu financování asistentů pedagoga zaznamenali pracovníci Ligy praxi Krajských úřadů, jejichž souhlasu je ke zřízení místa asistenta pedagoga třeba, kdy krajský úřad vyrozumí žadatele, že **místo asistenta pedagoga zřizuje, čímž ale nevzniká nárok na jeho financování.** Institut asistenta pedagoga je vhodným a významným nástrojem k začleňování romských žáků do hlavního vzdělávacího proudu. Proto nemůžeme označit takový postup krajských úřadů za správný. **V roce 2006 vyčlenilo ministerstvo účelovou dotaci na asistenty pedagoga pro žáky se sociálním znevýhodněním, jelikož samo přiznalo, že kraje asistenty pedagoga nefinancují tak, jak by si ministerstvo představovalo, totéž učiní i v roce 2007.** Vzhledem k faktům uvedeným v tomto textu o žácích se sociálním znevýhodněním a nevyužívání tohoto institutu v praxi je třeba se dotázat, jak mohly školy v minulém roce čerpat dotace na sociálně znevýhodněné žáky, když se tohoto institutu nevyužívá a takoví žáci, kteří by byli školským poradenským zařízením sledováni sociálně znevýhodněnými v lavicích nesedí.

3.10. Shrnutí a doporučení

LIGA doporučuje, aby byl ze strany ředitelů základních škol kladen větší důraz na naplňování základních cílů a zásad vzdělávání, stanovených v § 2 školského zákona a bylo více šetřeno podstaty cílů a zásad základního vzdělávání.

Institut sociálně znevýhodněného žáka není v praxi využíván, jelikož je v zákoně vymezen vágně, neexistuje jednoznačný způsob, jak takového žáka určit a jak speciální vzdělávací potřeby zajistit. Vzhledem ke skutečnosti, že zajištění speciálních vzdělávacích potřeb takového žáka s sebou nese navýšení finančních prostředků (na rozdíl od žáka zdravotně postiženého), **jsou ředitelé nepřímo motivováni, pokud chtějí na vzdělávání a zajišťování specifických potřeb, které s sebou vzdělávání většiny romských žáků přináší, aby jejich romští žáci byli uznáni jako zdravotně postižení** (nejčastěji jako mentálně retardovaní). Takováto praxe je pro LIGU zcela nepřijatelná. LIGA doporučuje, aby **institut sociálně znevýhodněného žáka začal fungovat zejména vhodným**

¹⁶ Vyhl. 492/05 § 3 (1) Na každou jednotku výkonu podle § 1, pokud je u škol a školských zařízení v rámci kraje v daném kalendářním roce realizována, se stanoví 1 krajský normativ. Krajský normativ je tvořen základní částkou, popřípadě také příplatkem.

¹⁷ Srov.: vyhl. 492/05 § 3 odst. 6.

nastavením financování, jelikož je důstojnějším a pravdivějším nástrojem zařazení romského žáka do hlavního vzdělávacího proudu. Liga by ovšem nemohla používání institutu sociálně znevýhodněného žáka podporovat, pokud by se tento institut ve svém důsledku ukázal jako diskriminační či segregáční.

Liga konstatuje, že informovaný souhlas, který je od rodičů žáka ze zákona ředitelem školy vyžadován při přestupu žáka do jiné školy s nějakým speciálně-vzdělávacím programem není v mnoha případech informovaný. Takováto praxe je nadále nepřijatelná a informovaný souhlas musí naplňovat do budoucna skutečné znaky informovanosti, nesmí být pouhou formalitou. **Liga také shledává jako nevhodné současné testy pro identifikaci speciálních vzdělávacích potřeb romských dětí** a doporučuje je nahradit testy jinými (např. tzv. culture-free testy).

LIGA apeluje na postupné zvyšování četnosti a standardu kontroly ze strany České školní inspekce, vzhledem k široké autonomii, který školský zákon ředitelům základních škol dává. Včasná a raná péče ve smyslu vzdělávacím je klíčová. Za současného stavu Liga doporučuje **zavést minimálně poslední ročník v mateřské škole jako povinný, při zachování současného stavu bezplatnosti roku, který předchází roku před nástupem povinné školní docházky**. Liga vzhledem k výše uvedenému konstatuje, že **je třeba uzákonit příplatek ke krajskému normativu i pro sociálně znevýhodněného žáka a navrhuje upravit dosavadní normativní systém financování tzv. nizozemským systémem financování**.

4. Závěr

Liga lidských práv zastává názor, že nový školský zákon nepřispěl k odstranění segregovaného modelu školství, naopak lze za současného nastavení očekávat, že by se bez vhodných legislativních změn mohla segregace romských žáků ještě více prohloubit.

Jediné k čemu zatím skutečně došlo, bylo odstranění názvů zvláštní a pomocná škola a tím i k odstranění negativní konotace pro jejich žáky. LIGA v praxi eviduje čtyři typy neběžných (nestandardních) základních škol, které se de facto odlišují od standardních základních škol a jejichž existenci nelze považovat za žádoucí. Za současného legislativního nastavení lze pochybovat, že dojde k úspěšné integraci doposud převážně z běžného hlavního proudu vzdělávání vylučovaných romských žáků právě do tohoto hlavního vzdělávacího proudu. LIGA doporučuje vzhledem k výše uvedeným kapitolám změnu školského zákona, vyhlášky č. 73/2005 Sb. a vyhlášky č. 492/2005 Sb.

Dále vyzývá k odborné diskusi o možnosti změny současného konceptu speciální péče na systém dodatečné podpory a změny současného normativního financování takovým způsobem, aby již nadále nebyl nepřímým motivátorem pro rozrůstání řad romských dětí, které jsou diagnostikovány jako zdravotně postižené. LIGA doporučuje, aby byly vypracovány, ověřeny a používány tzv. culture free testy.

LIGA rovněž vyzývá všechny dotčené strany, aby šetřily hlavního cíle, který toto **systémové doporučení** sleduje a tím je přispění k vybudování a zaručení takového systému vzdělávání, ze kterého nebude nikdo, a zvláště pak romský žák, vylučován mimo jeho hlavní proud a které přispěje ve svém důsledku k integraci doposud vylučovaných sociálních skupin do společnosti.

LIGA
LIDSKÝCH PRÁV